

prilika u Zadru kroz dokumente Državnog arhiva. Glas Zadra, Zadar, 1956, 7, 257, 3. — ³⁶ Obad S., *Visoko školstvo u Zadru tijekom devetnaestog stoljeća*. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar, 1976, 14—15, i separat. — ³⁷ Jelić R., *Zdravstvo u Zadru i njegovu kraju*. Zadar, 1978. (u ovoj knjizi vidi i popis svih dotadašnjih, brojnih, radova dr Jelića). — ³⁸ Zaninović M., *O školstvu u Zadru i njegovu kraju*. Zadar, 1979. — ³⁹ Grmek, n. rad 16, 11. — ⁴⁰ Grmek, n. rad 3. — ⁴¹ Isto, 64. — ⁴² Grmek D. M., *Les conditions sanitaires et la Médecine en Dalmatie sous Napoléon Ier (1806—1813)*. La Biologie médicale, Hors-Serie, 1964, II, 97. — ⁴³ *Medicinska enciklopedija*, tom VIII, Zagreb, 1963, 208—209. — ⁴⁴ Medicinska enciklopedija, knj. V, Zagreb, 1970, 376. — ⁴⁵ Grmek, n. rad 16, 2. — ⁴⁶ Isto, 13. — ⁴⁷ Isto, 14. — ⁴⁸ Isto, 17—18. — ⁴⁹ Miškov D., *Izveštaj uredničkog odbora Acta historica medicinae pharmaciae, veterinae*, Novi Sad, 1976, 16, 2, 117. — ⁵⁰ Grmek, n. rad 16, 9. — ⁵¹ Pintar I., *Kratka zgodovina medicine*. Ljubljana, 1950. — ⁵² Glesinger L., *Povijest medicine*. Zagreb, 1952 (skripta). — ⁵³ Stanojević V., *Istorija medicine*. Beograd—Zagreb, 1953. — ⁵⁴ Glesinger L., *Povijest medicine*. Zagreb, 1978. — ⁵⁵ Liječnički vjesnik, Zagreb, 1953, 75, 7—8, 251—254. — ⁵⁶ Jelić R., *Neuspjeli pokušaji osnivanja medicinske škole u Dalmaciji koncem XVIII i početkom XIX stoljeća*. Radovi Centra JAZU u Zadru, Zadar, 1978, 25. — ⁵⁷ Isto, 247. — ⁵⁸ Beliczka B., *Analiza studenata upisanih u prvi semestar Medicinskog fakulteta u Zagrebu od 1917. do 1967. posebnim osvrtom na socijalnu strukturu i spol*. Radovi Medicinskog fakulteta, Zagreb, 1972, 20, 1, 7—9. — ⁵⁹ Krajina Z., *Sezdeset godina Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. Radovi Medicinskog fakulteta, Zagreb, 1976, 24, 1—3, 7. — ⁶⁰ Glesinger L., *Prof. Lujo Thaller i počeci nastave povijesti medicine na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu*. Liječnički vjesnik, Zagreb, 1978, 110, 9, str. 572; *Isti*, n. rad br. 22. — ⁶¹ Narodni list, Zadar, 1891, 30, 26, str. 3; U Benkovcu 31. III 1891. godine „sakupilo se je fiorina 221:50 za liječnički fakultet u Zagrebu”. — ⁶² Patrignani A., *La Dalmazia nelle monete e medaglie napoleoniche*. Archivio storico per la Dalmazia, Roma, 1931, 6, XI, 62, 97 — pisac je objavio fotografiju medalje. Danas se original, izliven u bronci, čuva i u zagrebačkom Arheološkom muzeju, pod inventarskim brojem 41.945. I ovom se prilikom najsrdačnije zahvaljujem dr Mirniku koji mi je poslao fotografije.

THE FACULTY OF MEDICINE IN ZADAR, THE FIRST AMONG THE SOUTHERN SLAVES

Milenko PEKIĆ

Some untruth have been dragged in our medicohistorica for a long period. One is doubtless and visible — Zadar's. That is to say, when it is talked of the first faculty of medicine Zadar's has been forgotten, which existed from the year 1806. to 1811. The most important fact of the existence of this forgotten faculty is the allcation of diploma for medical graduation to Julije Pinije from Skradin, the first one in Yugoslav territory.

The first place belongs to Zadar even speaking about farmacy, because in the year 1811. two chemists got first diplomas in Yugoslavia.

Unfortunately, those significant beginings of Yugoslav medical high school education remained unknown even to the respected experts. So it is not surprising, that, neither the students of numerous medical faculties, or extensive cultural public don't known about these first, remacable, steps of medical studies in Yugoslavie.

It is irrefutably — Zadar's medical faculty is the first in Yugoslav territory. It was closly followed by medical faculty of Ljubljana from the period of Ilyrian Provinces, which, true, didn't allocate any diploma for medical graduation. History wasn't favourable to these important steps of high school medical science in Yugoslavia. Perhaps, that's why it has been forgotten and numerous historians of medicine to-day maintain this situation, probably more because of ignorance then same other reasons. Such deviations overcome present Slovenien scientists as well as numerous authors, who wrote and painted that Zadar's medical faculty was the first on Slavic South.

(Rad je primljen u Uredništvu 31. XII 1979. god.)

Dionizije ŠVAGELJ

LALIČEVO LIJEČENJE BJESNOĆE 1849. GODINE S PRIKAZOM U „DANICI ILIRSKOJ”*

U ostvarivanju svih bitnih težnji naroda u ilirizmu sudjeluju brojni liječnici i drugi zdravstveni radnici, s tim što će jedni smatrati svojim prvenstvenim zadatkom što dublje i savjesnije studiranje medicine i pratećih prirodnih znanosti, a drugi, također liječnici po zvanju, prednost će dati političkom, kulturnom i uopće društvenom radu. Ipak, sve će se ove težnje usmjeriti i na aktivnosti oko što veće samostalnosti zdravstvene uprave, pokušaja za osnivanjem vlastitog medicinskog fakulteta, što je naravno bilo neostvarivo bez osamostaljenja od Pešte i Beča, i bez ujedinjenja svih hrvatskih pokrajina u okviru onovremenske austrijske carevine. Od diplomiranih liječnika ističu se u jednom ili drugom pravcu: dr Aleksa Praunsperger (1794—1877), dr Juraj Matija Šporer (1795—1884), dr Aleksa Vancaš (1808—1884), dr Josip Kalasancije Schlosser Klekovski (1818—1882) u primjernoj suradnji sa dr Ljudevitom Farkašem (1813—1893), pa dr Josip Kaar (prvi kirurg zagrebačke posadne bolnice i osobni *Jelačićev* liječnik), dr Josip Krieger (jedan od osnivača 1. hrvatskog liječničkog društva), dr Josip Johann Kintzel (jedan od prvih epidemiologa, vojnokrajiški liječnik i *Gajev* šurjak), dr Josip Zlatarović (1807—1874), koji je djelovao u inozemstvu, ali dolazio da pomogne reformu zdravstva, inače liječnik *Lisinskoga*, dr Josip Fon (1846—1899), poznat kao najbolji kirurg Hrvatske, zapravo prvi kirurg modernog profila (prvi izvodi laparotomiju i uveo *Listerovu* antisepsu), kojeg pomađareni vlasnici Bolnice „milosrdne braće” dovode do tragičnog svršetka (inače dr Fon je i osnivač „Sokola”, jedan od prvih planinara i gimnastičara), zatim dr Antun Schwarz (1833—1880), čijim radovima započinje izdavačka djelatnost suvremenih medicinskih udžbenika na hrvatskom jeziku, a tu su i dr Đuro Augustinović (prva ilirska topografska anatomija), dr Antun Branko Pavić (1802—1853), epidemiolog, povjesnik i pokretač hrvatske medicinske terminologije, zatim dr Ivan Dežman (koji 1868. objavljuje „Rječnik liječničkog nazivlja”, dr Ante Kuzmanić (1807—1879), pokretač „Zore Dalmatinske” i osnivač zadarske „Slavenske lipe” (1849) i profesor primaljstva, a u taj krug ulaze i dvije izuzetne medicinske ličnosti: dr Ivan Antun Kaznačić (1817—1883), između ostaloga pisac prve disertacije o pučkoj medicini dubrovačkog područja, i dr Julije Bajamonti (1744—1800), pisac poznate povijesti Splita, filozof, prirodnjak, muzičar, kompozitor, farmaceut, putopisac i ekonomist — i još mnogi drugi¹.

* Rad je saopšten na 29. naučnom sastanku Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije u Beogradu 7—8. XI 1979. god.

Ipak je u to vrijeme čak i generalna uprava Vojne krajine povjerovala znatan dio medicinske kurative provjerenim narodnim liječnicima, koji su po svojoj osnovnoj profesiji bili učitelji. Ponekad je čitava jedna porodica stekla ime pučkog liječnika, pa su se tako npr. kroz generacije isticali Nijemčići iz Vojakovca (Križevci). Učitelj Josip Lalić (1789—1860), rodom Slunjanin, stekao je ugled uspješnog zdravstvenog radnika na suzbijanju bjesnoće, bez obzira što se bavio i drugim poslovima kao bilježnik i mjesni sudac u Vrbovskom. Kao vatreni ilirac oduševljeno propagira ilirske ideje, ali ljubav prema domovini, vodeću temu ilirske književnosti, shvaća kao djelotvornu akciju u narodu. Naročito mu je drag sastavak poljskog filozofa i političara Karola Libelta (1807—1875) u *Vrazovom „Kolu“*, kojeg prevodi sam Vraz iz „Orla Tatranskog“ i pod naslovom „Ljubav otačbine“ tiska 1847. u sv. VI, VII i VIII. Tako traktat „O milošci Ojczyzny“ s tezom o materijalnom domorodstvu znači za Lalića polazište praktičnog rada u narodu, konkretno i u zdravstvenom nastojanju. „Zemlja je ipak samo za se mrtva. Š njom smo s'pojeni istim tijelom našim. Viši duhovni savez jest onaj, koj' nas spaja s narodom, na toj zemlji živućim. Otačbina tek onda postaje živim obrazom ili pomislom jasnom idejom...“². Tu je Lalić prilično blizak homeopatskom liječniku dr Josipu Goldsmidu-Zlataroviću (1807—1874), bečkom doktorantu i asistentu, pa profesoru Vojno-kirurške škole i Chef-arztu garnizonske bolnice u Beču, inače profesoru patologije i farmakologije na višem tečaju te škole, koji mora kao sumnjiv ilirac napustiti Beč (1849), odlazi najprije u Zagreb, a zatim u Trst i Graz. Lalić nije doživio tiskanu Zlatarovićevu knjižicu „Der Feldarzt und die Homöopathie“ (1870).

Lalić, oduševljeni ilirac nije volio napose liječnike-strance. Od domaćih liječnika morao je respektirati osobito i kao ilirca i kao medicinskog starješinu dr Aleksu Vancáša (1808—1884), koji mu je i po najužem bavljenju morao biti autoritet, jer je još 1832. u Budimpešti (Budae) doktorirao tezom o bjesnoći. „Dissertatio medica de rabie“ upućivala je na bjesnoću kao na infektivnu bolest, što je onda bila novost. Ne treba zaboraviti da je Louis Paster (1822—1895) prvu vakcinaciju protiv bjesnoće obavio tek 1885. (vakcinu protiv kolere 1880, a protiv antraksa ovaca 1881). Dr Vancáš, infektolog, praliječnik (protomedicus), okulist, veterinar i gradski zastupnik, pisac niza zdravstvenih knjižica, bio je i reformator zdravstva onog vremena, o čemu svjedoči i njegova zajednička knjižica (kao predsjednika zemaljske ankete o uređenju zdravstva) s dr A. Rakovcem i dr L. Schönsteinom „Osnove za uređenje zdravlja upraviteljstva u Krunovini Hrvatskoj i Slavoniji“. Djelo je u biti usmjereno kao zahtjev za samostalnu zdravstvenu upravu za Hrvatsku i Slavoniju, te kao zahtjev za osnivanjem medicinskog fakulteta i visoke veterinarske škole u Zagrebu.

Povod Lalićevo pismu uredništvu „Danice ilirske“ bila je njegova ogorčenost na postupak njemačkog liječnika Pihnera i auditora Stingla prema njemu osobno i prema njegovom metodi liječenja bjesnoće. General-komanda Vojne krajine u Zagrebu hitno je pozvala Lalića i uputila na teren u Bjelovar. Uprava je s pravom bila zabrinuta pojavom bjesnoće, koja se suviše često pojavljivala osobito u područjima Vojne krajine. Tako je 1830. umrlo u bolnici milosrdne braće u Zagrebu 29 dopremljenih osoba ujedanih od bijesnog vuka. U Ogulinu su 1834. umrla

čeljad ujedena od bijesna kurjaka: 9 krajišnika je bezuspješno prebačeno u karlovačku bolnicu, ali nijedan nije spašen!

Otkako je 1837. zatražio službeno odobrenje da može liječiti od bjesnoće zajedno sa jelenjskim župnikom Pavlom Lusserom, i to odobrenje dobio, Lalić je smatrao sebe kvalificiranim za taj postupak, jer je, po njegovoj izjavi, i sam kao dijete u Bosni bio ujedan od bijesna psa, pa izliječen po uputama neke starice od koje je kasnije i sam naučio postupak liječenja. O liječenju je tiskao uputu „Praktische Heilmethode gegen die Hundswuth (Hydrophobia) und giftigen Schlangenbiss“ (1839), a 5 godina prije incidenta u Bjelovaru 1844. objavio je Lalić i posebnu knjižicu o liječenju bjesnoće pod naslovom „Način Vraštva suproti steklini, iliti ugrizu bėsnih pasah“. Djelce je prevedeno i na njemački iste godine, i doživjelo svoje bečko izdanje!

Smatrajući se tako kvalificiranim do kraja, jer je svoju metodu stavio na uvid javnosti, Lalić uvjerava da se protiv bjesnoće može boriti, ali uz neke uvjete. Riječ je o pravovremenosti intervencije, o tipu ozlijede i kako Lalić piše, „o naravi“ bolesnika. On se istovremeno ograđuje, da se bjesnoća može liječiti nekim općim univerzalnim lijekom i postupkom: „Ako tko dokazati hoće, da jedan način obćenito bies liečiti može, nije istina. Križatica (Gentiana cruciata) vrači (liječci) koju god narav, ali svaku ne. „Razlika naravi, razlika lijeka“³.

I prije članka u „Danici“ spomenuta je upotreba *Gentianae cruciate*, kao osnovnog, ali ne i jedinog lijeka u postupku liječenja. Ova biljka koja u narodu dolazi pod imenom 'križatica', 'križalina' raven, goreč, lincura, enzian, sočenik (to je zapravo *G. lutea*), pripada rodu sirištara (*Gentianae*) kojih ima oko 400 vrsta.

Zašto se Lalić odlučio baš na *G. crutiatu*? Vjerojatno zbog toga što je vrlo često u našim šumama i planinama, a uživala je ugled „ilirske“ prabiline, jer ju je po *Dioskuridu* prvi našao ilirski kralj Gentis (500 god. p.n.e.)⁴. Može se dakle lako nabaviti, a po djelovanju je približno slična nešto ljućim vrstama, koje su od davnina stavljali u rakiju, praveći osobiti tip rakije-lincure. Dok *G. lutea* (luteis=žut) dominira na planinama, češća je na kamenim travnjacima i oštećenim obroncima vrsta *G. symphyandra* (S. Murbeck), poznata kao 'srčanik', 'sirištara ljuta', 'lincura'. Od žute se sirištare razlikuje sraslim prašnicima, dok je *G. crutiata modra* cvijeta (razvijen vijenčić sa četiri unakrsna režnja). Iako je suvremena farmacija osporila njeno uspješno djelovanje u bjesnoći, u davnini je (prije Lalića) njome intervenirano u bjesnoći. *Sirištane* su upotrebljavane kao *stomahik*, *amarum*, i kao *gorko sredstvo* za otvaranje apetita, naravno u malim količinama, jer veće izazivaju povraćanje, probavne smetnje, i glavobolju, zbog prisutva *gentiamarina*, *genzina*, *genziopikrina* glikozida, i gorkih tvari. U slučaju, međutim, ako je bolesnik imao ranije želudačne tegobe, nikako nije smio uzimati gencianu, pa je Lalić pretpostavljao, da je tu razlika u prirodi bolesnika, kada genciana ne može poslužiti kao lijek. U nedostatku *Gentianae cruciate*, služio se i *G. pannonicom* (raste osobito na Plješivici i Visočici), ili i *Gentianom punctatom* (raste u Bosni, osobito na planini Vranici) od koje se također dobija droga *Radix gentiana*. Treba ovdje navesti i *Gentianu asclepiadeau* (raste na Medvednici) čiji su podzemni dijelovi ljekoviti kao *Radix gentiana*. Krijući neke ostale ljekovite biljke Lalić je u svojoj praksi posezao i za

takvima o kojima nije ranije pisao u svojim uputama. To su također u narodu poznate ljekovite trave protiv bjesnoće poput *Annagalis arvensis* L. poznate u narodu pod nazivima: *vidac*, *vidova trava* (po Vidu, slavenskom bogu), zatim kao 'krika' i slično. Ovaj sitni korov što raste po poljima kao jednogodišnja biljka vrlo je stara ljekovita biljka poznata još i Dioskuridu i Pliniju. Ovdje se u liječenju služi čitavom biljkom (crvenih cvjetova, žljezdastotrepavičastih latica), koja kao droga dolazi pod nazivom *Herba Anagallidis* (oštrog, gorkog okusa). Kao i genciana i ova je biljka upotrebljavana kao lijek protiv bjesnoće, ali i kao diuretik, resolvens, sredstvo za znojenje, lijek za rane, protiv vodene bolesti i u bolestima (osobito krvarenja) pluća. Lalić je uočio i njeno djelovanje kod bolesti živaca, pa kako je u svojoj teoriji u bjesnoći vidio i taj faktor, prihvatio je i ovaj narkotično ljuti otrov kada bi oboljeli otkrivali svoje nervne krize na bazi gastro-hemoroidalne konstitucije. *Herba anagallidis* služila je tako i kao lijek protiv padavice, ujeda zmija, a čak i kao lijek protiv kuge!

Uz *Gentianu crutiatu* i *vidac* (*Anagalis arvensis*) kao drugi lijek uzima Lalić *Inulu squarosa*, s jakom količinom *inulina*, složenijih teže topivih oblika ugljikohidrata koji se odlažu u biljnim stanicama. Uočavajući da se u nekih biljaka inulinom nadomješta škrob (kao rezervna tvar npr. u glavočika), Lalić, iako ne poznaje поближе čitavu strukturu, dodaje *Radix inulae* svojoj osnovnoj biljci *Gentiani crutiati*. Iz narodne je medicine znao da *oman* (*Radix inulae*), poznat i pod nazivom, 'obratiš', 'veliko ulje' ili 'gorko zelje' pomaže u liječenju zapaljenja pluća s kašljem i šlajmom, kao čaj odnosno kao neka vrsta tinkture. Srodna *Inula helenium* L. jednako je mogla poslužiti, jer je iz poznavanja pučke medicine znao (to se zadržalo u predaji balkanskih naroda još iz grčke i rimske medicine), da njen podanak s korjenjem kamforskog mirisa i sluzavog i gorkog okusa (*Rhizoma Helenii*), s mnogo *inulina*, čak do 44%, *alantola* i *pseudoinulina*, što se danas zna) može korisno poslužiti kao *ekspektorans*, *stomahik*, *diuretik* i *uterin*, dakle kao prokušani lijek pri liječenju grčeva, a i nekih drugih bolesti (astme, išijasa, hemoroida i dr.). Smatrajući, da u bjesnoći „valja izbaciti što više 'otrovne sluzi'” na sve načine, purgativno djelovanje *Inulae aquasosae* dobro mu je došlo u postupku liječenja.

Još je jedan lijek protiv bjesnoće poznao: *Xantium spinosum* (crna boca, mali čičak, 'dikica') koji kao jednogodišnji korov raste prenijet iz Južne Amerike širom Evrope. Ovom su biljkom, vrlo otrovnom za ovce i krave, poznatom kao droga pod nazivom *Herba s. folia Xanthi spinosi* služili se mnogi narodi u pučkoj medicini i kao lijekom protiv bjesnoće, ali i kao sredstvom za pojačano izlučivanje mokraće i znoja u liječenju proljeva, groznica i krvarenja, pa i kao lijek protiv skrofula i kroničnih gljivičnih oboljenja kože. U Bosni se ovom biljkom služilo i za bojenje kose u žutozlatnu boju.

Inulinske tvari nalazio je Lalić i u poznatoj, nekad vrlo omiljenoj „čičoki”, *Heliantisus tuberosus* L., poznatom biljkom i pod nazivom 'nahod', 'slatki krompir' i slično. Ovi gomolji koji su poput krompira služili za hranu, bili su dopunski elementi u liječenju oslabljenih bolesnika od bjesnoće.

U postupku liječenja slijedilo je zatim i ovo: podrezivanje tzv. „štenca” pod jezikom (rana se morala ispirati ružmarinovom rakijom

(*Herba rosis marini*, *Folia anthos*, *Herba salutaris*) u kojoj je bilo i kamfora). Kasnije se pravio oblog od borovice, brašna, rakijske, a sve se zatim povijalo melemom načinjenim od *miniuma*, *škroba*, *terpentina* i *kamfora*. Čitav postupak liječenja protiv bjesnoće trajao je 9 dana. Pretpostavlja se dodavanje *kantarida*, a u daljem liječenju zbog stvaranja apetita u bolesnika i upotreba crvene kičice (*Centarium umbellatum*, *Tausenguldenkraut*) i *gospine trave* (*Hypericum perforatum*, *ivanje zelje*, *kantarion*, *bogorodična trava*) koja je kao *Herba Hyperici* i danas poznata kao izvrstan nervin. Prisutan *hipericin*, *trijeslovina* i *eterična* ulja mogla su korisno poslužiti u poboljšanju metabolizma i krvotoka.

Kada se poslije tolikih vojnokrajiskih priznanja Lalić našao u Bjelovaru pred zadatkom da pomogne krajišnicima ugrizenim od kurjaka i bijesnih pasa (20 od vukova i 5 od pasa), zatekao je još 8 s teškim ujedima u glavu.

Po njegovu pismu, punom ogorčenja na liječnike Nijemce, doveden je u položaj u kojem se mogao kompromitirati, jer mu nije bilo dopušteno u bolnici da svoj postupak liječenja u cjelini ostvari. Lalićev dolazak u Bjelovar, po njegovu doslovnom iskazu „nebiaše ugodan gg. liečnikom”. Zajednička komisija ustanovila je u tom času u bolnici 11 ujedjenih, od kojih „4 jako po i oko glave”, pa je Lalić izjavio da ne jamči da će uspjeti pomoći ovima „za one po i oko glave naklahe, jerbo moje 40-godišnje iskustvo danas sviedoči, da nijedan koji je za, ili okolo glave, bio on od psa ili od vuka ujedjen, do ove godine spasio se nije; svaki je neoprostljivo pobiesnio i kao takav umro”⁵. Bolesnici su bili pod liječničkom brigom, a „ispod jezika im je naški puštena karv”. To je bilo 8. I 1849. a već 17. do 2. II 1849. povećan je broj ujedjenih na 25 osoba. Zbog, kako Lalić bilježi u svom pismu uredništvu „Danice ilirske”, „mudrovanja” lekara, a u biti jer im se „njihova zavist rukama grabiti mogla”, već pri viziti došlo je do suprotstavljanja liječnika Lalićevim postupcima, pa je zato i slijedilo najgore. Lalić zatim поближе opisuje stanje bolesnika sve do njihove smrti. Tako je opisan 70-godišnji starac Pilić Kolar (vuk mu odgrizao nos i gornju usnicu), Jakob Kitec (po Laliću u toliko „od kurjaka sav razdrapan da od samih ranah umrieti bi morao, međutim, umre od vrućice”), pa Franje Trgovac (koji za poklada pobjegne iz bolnice s Lukom Foranom i Ignacom Kozarom, pa pobijesni „da je zemlju zubima grabio” na to mu prijatelji i sami oboljeli panično dobježe u bolnicu „i dadoše mi dosta truda”), dječak Miloš Popović (14 godina, oderana sva koža s glave i lijevo uho i niz ugriza vrlo dubokih u mišicu, taštinu i „debeli listanjak gornje strane noge, da bi jedno purje jaje u ranu uložiti se moglo. Svaki pametan hoće reći da ovaj mora umrieti”), a umrli su od bjesnoće još i Boltek Leder (34 godine, ujedjen za ruku i nogu), Martin Krainčević (58 godina star, ugrizen po vratu, glavi, prstima i rukama) i Miko Debač (44 godine, odgrizen nos, ujedi za glavu, vrat i ruke). Opisi bolesnika i postupka su poput slijedećeg izvoda: „Na 10. pokaza se pri njemu neka strašivost do pitja i nemirno gibanje tiela, i svietle oči. Ja upotriebim moju malenost, da je mogao jesti i piti, i sva napadanja pogibelji minuše. — Brzo zatim mu se zatvori voda: Ja sam nelagodan (Unpösslich) budući dođe k meni poglavar liečništva g. L. i pripoviedi mi muku siromaha Bolteka; — za ukloniti ovu bolest, kažem mu ja jedan thee, koji oficinel nije, niti ga

dobiti moguće nebi; dadem mu ja nekoliko kapljih moje tajnosti, i za po sata od njega voda kao od ilovače gusta. — S ovim bude sada od svake pogibelji stekline oslobođen, samo što je slab bio; izručim ga na daljnje negovanje gg. liečnikah) ⁶ koji pred celom komisiom se izraziše, da je Boltek reumatišan i kao takvoga liečiti uzeše. Na 11. kazali su da ima vrućicu; isti dan 12. u 4 sata poslie podne preminuo je . . . u rukuh liekara” ⁷. U slučaju K r a i n č e v i ć a veli L a l i ć da je uzaludno nastojao pomoći, barem da mu olakša trpljenje, primijenio je sve lijekove ali zbog toga što su bolesniku već prije toga liječnici dali L a l i ć u nepoznate druge lijekove, bila je njegova intervencija uzaludna. Tako je po L a l i ć u smrt nastupila iz uzroka „predhodeće liekarske medicine”. Ipak kada se pred smrt bolesnik tužio „vairu žestoke vatre na srcu, velike suhosti u ustima i žeđe; ove meni nepoznate simptome dale su mi povod dalje misliti, uzmem opet jedan u ovoj bolesti dosad neupotrebljavani lijek, od koga žalibože samo jednu podelu (dozu) imadoh: Ovu mu dadem, i odmah polakšanje oćuti. Poslie toga nije više suhost u ustima ćutio, ali vatra na sarce i muka u parsa mu se povratila se je opet, tako da je iz svega sarca vikati morao; umre 7. ožujka u 12 sati u podne”. Ima u L a l i ć e v i m rečenicama i takovih primjedaba, da mu je Bjelovar bio velika škola u kojoj je primijenio „neprevarne liekove suproti biesne bolesti” . . . „ali sprama smrti ne”; jer „gdie smart suđena, tu lieka neima” ⁸. Bolesnik M i k o D e b a č iznenadio je Lalića „vodoplašna”, ali on je „jio i pio, i opet se vode plašio”. Umro je plašeći se svijetla poslie 58 sati „varlog mučenja”.

No, u svom pismu „Danici ilirskoj” navodi Lalić da je uspješno izliječio 17 bolesnika, među njima trojicu koji su bili teže izgrizeni od biesnog kurjaka, jedan čak i u glavu, pa Lalić zaključuje da je to „možebiti jedini . . . koji od biesnog kurjaka za glavu ujedem, izlečen . . .” ⁹. Tako je pacijent Ignac Kozar (33 godine star) doživio ovu ocjenu, a sa Matom Pavlovićem i Lukom Forijanom (39 i 33 godine stari) izrijekom spomenut.

Josip Lalić naglašuje da su izliječeni isključivo njegovim liječenjem spašeni od smrti u bjesnoći, ali kao nagradu doživio je vrijeđanja od strane Nijemaca liječnika P i h n e r a i auditora S t i n g l a, pa zaključuje:

„To je platja i priznanje od Niemacah istinitomu Harvatu za njegovu revnost, viernost i dobru volju... koji po najzločestiem vriemenu, po zimi i studenih danih noć putujući, s biesnimi ljudima i marvom se boreći, toliko putah svoj život u pogibelj stavio. Pa šta zato imade, skoro svagdje bjelovarsku platju”.

Lalić je smatrao svojom moralnom obavezom javno izreći istinu o podvalama austrijske uprave, koja je na sva zvana u štampi javljala kako bogato nagrađuje Lalića, a u istinu mu nikakva nagrada nije dana! Baš zbog toga odlučio je neotkriti svoje lijekove „budući da niti za parve (lijekove prije iskustva u Bjelovaru! op. m.) nagrađen nisam”. Samo jednom Lalića je nagradio car F e r d i n a n d 1839. utvrdivši mu i godišnju mirovinu od 1500 forinti, što Lalić spominje, dodajući kako ga zdravstveni radnici nisu rado prihvatili, ali poznato je „gdie lončar, lončara hvalio?” ¹⁰

Koliko je bilo Lalićevo ogorčenje govore najizrazitije završni redovi pisma uredništvu „Danice”, gdje u potvrdu svoje ispravnosti rada poziva „svakoga poznavaoća koji predhodeće simptome pomljiivo opisivati

bi razumio, da se sa mnom od biesna psa u jedno vrieme ujesti dade i kada bude trieba, ja ću nas obadva izliečiti” ¹¹.

Uredništvo „Danice ilirske” smatralo je Lalićev slučaj toliko tipičnim primjerom izrabljivanja naših ljudi od strane Austrije, da je odlučilo u književnom listu na uštrb književnih priloga objaviti cjelokupan tekst Lalićeva pisma od 23. IV 1849. u svom broju 27. od 2. VI 1849. uz komentar „da se naš i sadanji i potonji sviet čitajući opet uvieri, kakove neprave nama Niemci sa sviuh stranah čine, i kako nam našu ludu i nesmotrenu gostoljubivost nagrađuju. Da se g. Lalića ime u miesto na — ić okonča na — erger, — peiger, — ajer — gajer, zaista bi i on bolje nagrađen bio. Za sada neka se (Lalić, o.m.) tieši time, da je ista sudbina celog našeg naroda u velikoj, koja je njegova u maloj mieri” ¹².

Tako je slučaj jednog narodnog liječnika dobio posebne dimenzije u završnoj fazi ilirizma, otkrivajući istovremeno i političke odnose u našem onovremenskom zdravstvu. Kolikogod s medicinske strane možemo staviti primjedbe na Lalićev rad pučkog liječnika (kao i u nizu sličnih slučajeva) ostaje činjenica da je riječ o talentiranom samouku, izuzetno požrtvovanom, čija ostavština još nije dovoljno istražena. Ostaje također i činjenica da je Lalić bio jedan od rijetkih zdravstvenih radnika, koji je svojim pismom u cjelini prodro kao zdravstvenik u jedan isključivo književni list.

BILJEŠKE

- ¹ Cf. Bazala V., *Liječnici u razdoblju tkzv. ilirske idile*, Kolo, Zagreb 1966, 8—10, 402—428. — ² Cf. Zivančević M., *Vidokruzi hrvatske preporodne književnosti*, Zbornik Matice srpske za književnost, 23/3, 455. — ³ „Danica ilirska”, 2. VI 1849, XV, 27, 175. — ⁴ Podanak doživi do 60 godina, pa se smatrala izuzetno vitalnom. — ⁵ Cf. „Danica ilirska”, 1849, XV, 27, 172. u članku „Josip Lalić i njegovo liječenje” (u stvari pretiskano pismo uredništvu.) — ⁶ „S ovim bolesnikom sam ja mnogo trudah i neprilike imao, a od liekarah još više jada užio”. (bilješka Lalićeva, „Danica ilirska”, o. c.). — ⁷ Cf. „Danica ilirska”, 1849, o. c., 27, 175. — ⁸ Lalićev citat, „Danica ilirska”, o. c., 1849, XV, 27, 175. — ⁹ Isto, 176. — ¹⁰ Primjedba Lalićeva u „Danici”, o. c., 176. — ¹¹ O. c., pismo, 176. — ¹² Primjedba redakcije na svršetku teksta u cit. „Danici ilirskoj”, 1849, 15, 27, 176.

LITERATURA

- ¹ Bazala V., *Liječnici u razdoblju tkzv. ilirske ideje*, Kolo, Zagreb, 1966, 8—10, 402—428. — ² Zivančević M., *Vidokruzi hrvatske preporodne književnosti*, Zbornik Matice srpske za književnost, Novi Sad, 1970, 23, 3. — ³ „Danica ilirska”, 2. VI 1849, XV, 27, 172—176, (reprint), Liber, Zagreb, 1976. — ⁴ Lalić J., *Praktische Heilmethode gegen die Hundswath (Hydrophobia) und giftigen Schlangienbiss*, 1839. — ⁵ *Isti, Način Vračtva suproti steklini iliti nagrizu biesnih pasah*, Zagreb, 1844. (i na nje-mačkom, Wien, 1844). — ⁶ Kušan F., *Ljekovito i drugo korisno bilje*, Zagreb, 1956. — ⁷ Gligić V., *Etimološki botanički rečnik*, Sarajevo, 1954. — ⁸ Gostuški R., *Lečenje lekovitim biljem*, Beograd, 1954. — ⁹ Tucakov J., *Lekovite sirovine u Vojvodini*, 1950.

JOSIP LALIĆ UND SEINE HEILETHOD GEGEN DIE HUNDSWUTH MIT
EINER RÜCKSCHAU IN DER ZEITSCHRIFT „DANICA ILIRSKA“ 1849.

Dionizije ŠVAGELJ

Das Referat bearbeitet die Erscheinung der Tobsucht im Janner und Feber 1849 in der Umgebung von Bjelovar (Kroatien) und die Vermittlung der Volksschullehrers *Josip Lalić*, der sich persönlich nach dem Vergehen der Epidemie mit einer Darstellung und einem Einspruch an *Gaj* wendet. Die Redaktion „*Narodne Novine*“ nahm an und veröffentlichte in der Zeitschrift „*Danica Ilirska*“ von 2. Juni 1849. Nr. 27. S. 172—176. die Zuschrift (Mitteilung) von *Lalić* unter der Aufschrift „*Josip Lalić und seine Heilmethode mit einer Rückschau auf die ungesetzmässigen Verhältnisse deutscher Sanitätsarbeiter gegenüber den illyrischen medicinischen Bestrebungen.*“

Die Schriftleitung „*Danica Ilirska*“ sagt das ausdrücklich mittels einer besonderen Notiz am Ende der Mittheilung.

Die Mitteilung reicht einen belegbaren Einblick mit völlig konkreten Interventionsfällen (z. B. mit *Gentiana crutiata*) im Illyrismus.

(Rad je primljen u Uredništvu 8. XI 1979. god.)

Milena PROTIĆ i Pavle ŠTRASER

RAZVOJ STOMATOLOŠKE SLUŽBE U NOVOM SADU

Narodno zubno lekarstvo je vekovima bilo jedini izvor u kome su naši narodi tražili pomoć i lek za oboljenja usta i zuba. Recepti za lečenje ovih bolesti stalno su prepisivani i mogu se naći u svim krajevima naše zemlje. Prepisivači su bili kaluđeri po manastirima, sveštenici svih veroispovesti, trgovci, učitelji po razbacanim selima. Recepti su se prepisivanjem menjali i dopunjavali novim iskustvima. Tako su se polako menjali i oslobađali primesa svetovne medicine i približavali najranijim receptima naučne medicine.

Skup recepata tih najranijih dana nazvan je „lekarušama“ i one nam govore kakvo je bilo medicinsko znanje prosvetljenih ljudi u našoj zemlji. One sadrže puno podataka i o narodnim običajima, verovanjima, o jeziku, pravopisu. Stoga se mogu podeliti u nekoliko grupa već prema sadržaju, građi koju obrađuju ili prema određenim elementima: empiriji ili magiji.

Lekaruše počinju da izčezavaju tek kada je čovek shvatio da su oboljenja usta i zuba rezultat prirodnih uzroka, a ne natprirodnih.

Novi Sad se kao naselje spominje 1694. god., a 1702. god. dobija komorni i gradski deo. Stanovništvo se po tradiciji lečilo narodnom medicinom. Međutim, beogradsko-karlovački mitropolit *Mojsije Petrović* (1718—1730), bio je vrlo pedantan čovek. U zaostavštini mu je nađeno nekoliko medicinskih knjiga, podaci o konsultaciji sa štabskim lekarom, i očnim felčerom, i — četkica za zube. Mitropolit *Vičentije Jovanović* je, prema nađenim računima, kupovao četkice za zube, i vodu za usta, što govori da je usta i zube negovao.

Vasa Stajić spominje da su dr *Jovan Konvertita*, i neki grčki daskal, u Novom Sadu lečili ljude i vadili zube. Za razliku od ovakvog pristupa bolestima usta i zuba, nalazimo da *Zaharije Orfelin* u svom „*Večitom kalendaru*“ 1783. god. govori o nezi zuba, i navodi da se usta najbolje dezinfikuju ispiranjem čajem od žalfije, a da se zubi peru. U „*Velikom travniku*“ govori o travi mlečiki sledeće: „Uzmi mlečiku, potopi u rakiju i to koristi, ako se zubi klate“.

O razvoju naučne zubne medicine imamo sledeće podatke: prvu doktorsku tezu je odbranio 1826. god. u Pešti dr *Vasa Anastasijević*. Teza je bila *O glositisu*.

U Beču i u Pešti su studije medicine trajale četiri godine. Niži stepeni obrazovanja su slušali magisterijum iz okulistikke, ginekologije-opstetricije, i odontologije, u trajanju od dve godine. Nakon toga se branila teza i sticala diploma, a većina njih je posle toga nastavljala studije medicine.

Druga teza je iz 1835. god. pod naslovom „O skorbutu“ i nju je odbranio dr *Vasa Maksimović*, lekar iz Sombora.